

УДК 37.018.1 392.3

І. І. Дорожко
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософсько-психологічної антропології
Харківського національного педагогічного
університету імені Григорія Сковороди

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ РОДИНИ В СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Постановка проблеми. Глобалізація змінює власне процес акумуляції знань – як вони продукуються, де розподіляються і як інтерпретуються. Це стосується як розуміння власне глобалізації, так і феноменів, із якими вона перехрещується. Розкриття цього питання є обов'язковим, коли йдеться про дослідження зв'язку між динамікою сім'ї та іншими близькими стосунками, їх перетином із глобалізаційними процесами. Так само важливо усвідомлювати не тільки те, що відбувається в сім'ях, а і як ці внутрішні процеси позначаються на масовій культурі. Сім'я ініціює та адаптується до змін, як вона інтерпретує вплив значних конструктивних змін на її власне функціонування, є однією із найбільш перспективних галузей дослідження. Сім'я є активною діючою силою в динамічній взаємодії між громадськими установами й суспільними змінами. Сім'я не просто реагує у відповідь на суспільні впливи. Вони є активними учасниками гри, які планують, ініціюють і часом відкидають зміни. Саме цей взаємозв'язок потрібно взяти до уваги, щоб краще зрозуміти соціальні процеси та динамічну природу сімей у суспільстві [7, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що особистість втрачає спосіб існування в родинних стосунках, спостерігаються зміни на рівні правових механізмів захисту родини в сучасному світі.

Зазнають деформацій традиційні родинні системи, стосунки між чоловіком і жінкою змінюються кардинально, особливо тоді, коли жінки порушують питання свободи, рівності й удосконалення. Ніколи не існувало суспільства, – пише Е. Гіденс, – у якому жінки були рівними із чоловіками. Мінливість сучасного світу позначається глобальною революцією в повсякденному житті з непередбаченими наслідками для людства.

Е. Гіденс визначає просторові характеристики процесу глобалізації, що впливають на родинні цінності, персональні сторони життя особистості. Зміни відбуваються в багатьох країнах і різних частинах світу. Глобалізація стосується не тільки великих сфер на предмет світового фінансового порядку, вона стосується й впливає на міжособистісні взаємини індивіда. Тобто, процеси глобалізації не дистанційовані від особистості й не віддалені від неї. Суперечки про родину, родинні цінності можуть здаватися віддаленими від глобалізаційних процесів. Але це не так. Трансформуються родинні цінності, відбуваються зміни, які впливають на різні аспекти сімейного життя.

Комплексна сукупність процесів, а не однобічний процес, – так Е. Гіденс характеризує глобалізацію. Усі процеси взаємопов'язані між собою, діють суперечливо та вступають у конфронтацію [4, с. 14].

Мета статті – проаналізувати правові аспекти захисту родини в сучасних викликах глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах нашої цивілізації найважливішим постулатом є такий: «Особистість первинна, порівняно з державою та суспільством». Ця глобальна ідея має статут абсолютною цінності. Абсолютна цінність – це цінність, щодо якої необхідно розглядати питання етичного характеру.

Статутом абсолютної цінності є Сімейне право України. У сімейному праві значну увагу приділено питанням

щодо забезпечення прав дітей, дітей-сиріт і дітей, що залишилися без батьківського піклування. Аналізуються підстави виникнення й зміст прав, обов'язків родини, батьків. Розкриваються найважливіші проблеми правового регулювання шлюбно-сімейних відносин.

Відповідно до ч. 2 ст. 5 Сімейного кодексу України, держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері й батька. Матеріально, морально заохочує та підтримує материнство й батьківство. Сімейне право України покликано зміцнювати сім'ю. Сім'я розглядається як важливий соціальний інститут. Сімейне право має забезпечувати можливість щодо виконання сім'єю її функцій, однією із яких є продовження роду й народження дітей. На додержання та реалізацію цього принципу в Україні прийнято низку законодавчих актів, серед яких потрібно виокремити такі: Закони України – «Про охорону дитинства»; «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»; «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»; «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»; Постанови Верховної Ради України – «Про Концепцію державної сімейної політики»; «Про Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок»; Укази Президента України – «Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні»; «Про додаткові заходи щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями» та багато інших.

Одним зі своїх завдань Сімейний кодекс України визначив забезпечення дитини сімейним вихованням, можливістю духовного й фізичного розвитку. Важливість сімейного виховання закріплено в Сімейному кодексі України нормами ст. ст. 151–156, 160, 163. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства», виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. Визначено пріоритет захисту прав та інтересів дітей, а саме: неповнолітні діти вважаються активними учасниками сімейних правовідносин. Варто зазначити, що самостійно здійснювати свої права й виконувати обов'язки діти не мають можливості. Вікові особливості визначають рівень самостійності у сфері сімейних правовідносин. У зв'язку з цим законодавство передбачає відповідну охорону прав дитини та її інтересів у суспільстві. Дорослі учасники сімейних правовідносин повинні діяти так, щоб це не суперечило інтересам підростаючого покоління. Держава встановлює сувору відповідальність за порушення правових норм щодо виховання дитини аж до позбавлення батьківських прав.

Відповідні принципи відображено в закріплених сімейним законодавством України загальних засадах регулювання сімейних відносин, зокрема в Сімейному кодексі зазначено таке.

Стаття 3. Сім'я, п. 1 – сім'я є первинним та основним осередком суспільства.

Стаття 5. Державна охорона сім'ї, п. 1 – держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї; п. 3 – держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини; п. 4 – держава бере під свою охорону кожну дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування.

Стаття 6. Дитина, п. 1 – правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття; п. 2 – малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Стаття 7. Загальні засади регулювання сімейних відносин, п. 3 – сімейні відносини регулюються лише у тій частині, в якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та суспільства; п. 4 – регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимість свавільного втручання у сімейне життя; п. 7 – дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість, яких надана Верховною Радою України; п. 8 – регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї.

Стаття 141. Рівність прав та обов'язків щодо дитини, п. 1 – мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою; п. 2 – розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини.

Стаття 142. Рівність прав та обов'язків дітей щодо батьків, п. 1 – діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків, незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою.

Функції сімейного права: регулятивна – сімейні взаємини регулюються відповідно до норм законодавства; охоронна – сімейне законодавство містить правові норми, що безпосередньо спрямовані на захист прав та інтересів усіх учасників сімейних взаємин; виховна – у сімейно-правових нормах закріплена модель поведінки, що підтримується державою, а також несприятливі правові наслідки за невиконання або неналежне виконання приписів закону [5, с. 29].

Сімейне право України спрямовано на захист прав сім'ї, особистості, дитини. Якщо виникає питання щодо прав дитини, то мова йде про перевагу цінності особистості, у порівняно з інтересами будь-яких державних структур. Немає сенсу створювати будь-які нові пакти, конвенції, законодавчі акти. Річ у тому, що із правовими аспектами обізнаний невеликий відсоток населення, зокрема відсоток підростаючого покоління. Діти не знають, майже не вивчають, наприклад, Кримінальний кодекс України. Вони не уявляють собі, що мають нести відповідальність за скоєні злочини, правопорушення. Необхідно зазначити, тільки у 2011 р. побачив світ Кримінальний кодекс України для дітей молодшого і шкільного віку (мається на увазі його трактування). Моніторинг зазначених питань серед дітей шкільного віку засвідчує, що тільки 5–6% школярів обізнані із правовими аспектами, законодавчою базою щодо прав людини. Безперечно, важливо вести пояснювальну роботу щодо прав людини, а не створювати нові законодавчі акти. Діти повинні перебувати в безпеці, під захистом дорослих, відчувати свою захищеність. Їм необхідно відчувати любов і справедливість дорослих. Як відомо, любові забагато не буває, особливо стосовно дитини.

Правові аспекти сімейних взаємин не зводяться до регуляції взаємозв'язків батьків і дітей, чоловіків і дружин, інтеракцій між поколіннями, між членами нуклеарних і розширених сімей. Питання сім'ї та права треба ставити в широкому соціальному контексті як міжінституціональні відносини між інститутом сім'ї й усіма іншими соціальними інститутами [1, с. 217].

Мережа незалежних освітніх інститутів поступово усуває освітні функції сім'ї, проникаючи в ранні фази ди-

тинства, юнацтва, на рівні дитячих садків, шкіл, університетів.

Отже, відбуваються трансформаційні зміни у сфері сімейних взаємин. Сім'я втрачає певні функції, вони значно видозмінюються. Нові функції охоплюють особистісні потреби, експектації індивіда [2, с. 108].

Просуваючись далі, доцільно пригадати думку П. Бурд'є, що сімейне життя не відділене від ширшої соціальної сфери. Зміни в значеннях, цінностях і категоріальних відносинах є частиною нашого прогресивного світу. Щоб отримати ширше уявлення про ці перетворення, потрібно дослідити, як ці зміни відбиваються й реалізуються на рівні сім'ї. Наприклад, складним і малозрозумілим є вивчення феномена дитинства в різних країнах, особливо в країнах, що розвиваються. Глобалізація значно вплинула на місце дитини серед дорослих. Широкі показники свідчать, що дитяча праця знаходиться на піднесенні, незважаючи на стурбованість міжнародного співтовариства, яке засуджує це явище. Міжнародна організація праці включає в свої оцінки таку статистику: приблизно 352 млн від 5– до 17–річних дітей по всьому світу брали участь у будь-яких типах виробничої діяльності. Із цієї групи приблизно дві третини молодих працівників визначається як «дитяча праця». Більшість із цих дітей працюють або на сімейних фермах, у господарствах, у невеликих організаціях обробної промисловості. Менше, але вельми помітні групи дітей, які живуть на вулиці, беруть участь у широкому спектрі законної або незаконної діяльності, залучені до проституції [7].

Визначення потреб дитячого світу й важливості забезпечення повноцінного догляду за дітьми є одним із найважливіших етичних, психологічних, педагогічних принципів, відомих як громадянські права. Визнання цінності особистості, захист її гідності є життєво необхідним пріоритетом сьогодення. Для людини важливо жити й взаємодіяти з іншими членами суспільства. Зворотний бік прав – відповідальність і обов'язки. Якщо ці два аспекти, за визначенням Дж. ван Б'юрен, розглядаються в сукупності й мають форми законів, звичаїв, традицій, то людська цивілізація робить крок уперед у своєму розвитку. В умовах глобалізаційних процесів значно поширився процес консолідації різних держав і впроваджуються в життя міжнародні угоди. Міжнародні угоди включають загальні права та обов'язки, які регулюють відносини на рівні суспільної свідомості. Найважливішими угодами вважаються ті, що пов'язані із захистом прав дитини. Безперечно, підростаюче покоління належить до категорії населення, яке не може захистити свої права на рівні дорослих. Угоди, що захищають права людини загалом, без включення правових аспектів щодо захисту дітей не є достатніми.

Зусилля, спрямовані на визнання міжнародним правом прав дитини, не свідчать про зменшення значення сім'ї. Міжнародне право піднімає рівень гідності й поваги до всіх членів сім'ї. Одне з потенційно важливих є те, що в міжнародних угодах і досі сім'я розглядається як організований осередок суспільства. На основі сім'ї фундаментується структура суспільних відносин. Дж. ван Б'юрен робить висновок на предмет того, чому існує зацікавленість держави в підтримці сімейної єдності. Отже, можна було б уникнути потенційно неадекватних, руйнівних ситуацій, що призводять до відокремлення дитини від сім'ї. Міжнародні та регіональні документи проголошують сім'ю основним осередком суспільства, який необхідно захищати й підтримувати. Міжнародне право докладає значних зусиль щодо захисту сімейних відносин, накладаючи на державу систему обов'язків щодо їх захисту в правовому, економічному, соціальному полі [3, с. 105].

Утрата чіткої межі між дитинством і дорослим життям у деяких країнах пояснюється збільшенням інтересу

до законів, які закріплювали б права дітей. У сучасних умовах діти лікуються із застосуванням наукових, правових надбань у межах певної вікової категорії. Варто зазначити, що діти сприймаються як перспективні, незалежні істоти, а не як додатки до їхніх сімей, установ або держав. Із глобального погляду права дитини стали домінують в міжнародному діалозі, особливо після вступу в силу Конвенції про права дитини, яка була ратифікована членами Організації Об'єднаних Націй, за винятком США. Права дитини порівнюються до прав людини, що призводить до інтенсивних дебатів про ефективність роботи кампаній щодо зниження рівня соціальної нерівності. І прихильники, і борці проти такого бачення, як правило, голосують за спрощене поняття універсального дитячого права, що не враховує місцевих проблем, змін і особливих рис. Права реалізуються в конкретному контексті й соціально-історичному часі за допомогою різноманітних шляхів.

Правові функції не лише відмінні в різних суспільствах, а й зазнають значних змін у межах одного суспільства. Сім'я наділяє ім'ям індивіда й визначає його основний правовий стан. Наявність цих складових надає можливість розраховувати на спадщину, на забезпечення засобами, за допомогою яких індивіди ідентифікуються в макросвіті [2, с. 107].

Універсальний характер концепції прав, які можна знайти в Конвенції ООН про права дитини ґрунтується на побудові індивідуальності, яка є самостійною й має безпосередні стосунки з державою. Ця директива передбачає, що особистий інтерес має першорядне значення, права можуть постійно переглядатись. Це припущення супроводжувалось тим, що дитина перебуває окремо від дорослих, але є рівною з ними в наданні прав. Це, наприклад, право на громадянство. Громадянин основує свій вибір на раціональному прийнятті рішень і в процесі намагається максимально передбачити, мінімізувати втрати.

Інноваційний внесок Конвенції ООН про права дитини полягає у визнанні прав дітей на участь у суспільному житті, право висловлювання своєї думки. Діти запрошуються до участі в рішеннях, які приймаються від їхнього імені, висловлюють думки, мають свободу думки й релігії. Таке тлумачення призвело до усвідомлення розширення участі дітей не тільки в житті родини і громади, а і як голосу в національних у глобальних процесах. У широкому розумінні концептуальних положень, яке підписала Конвенція про права дитини, простежується тенденція до глобалізації концепції дитинства. Це полягає переважно у приєднанні до ідеї, що всі діти «те саме» і що людська особистість є загальною.

Заклопотаність у зв'язку із правами дітей видається синхронним актом із посиленням глобальної взаємозалежності із позиції темпоральних характеристик. Зокрема, деякі питання набули міжнародної популярності: використання дітей як працівників у магазинах, як протитуток і т. д. У суспільному розумінні щодо ролі дітей у сім'ї та суспільстві відбулися різкі зіткнення із зображенням дітей у таких місцях, як Кенія, Індія, Мексика. Ці образи викликали складних питань щодо продуктивної й репродуктивної ролі дітей у сучасному суспільстві, підкреслили надзвичайність економічних змін, які можуть впливати на розвиток підростаючого покоління [7, с. 113].

Родинне виховання має здійснюватись у межах фундаментальних прав дитини. Це, зрештою, визнає можливість застосування правових і моральних регулятивів у сучасному родинному вихованні. Кількість глобальних проблем постійно зростає, вони не є чітко визначеними. У різних авторів список проблем корелює із проблематикою зазначених питань.

Висновки. Існує глобальна проблема, на яку необхідно звернути увагу, – це збереження сім'ї та виховання підростаючого покоління. Інститут сім'ї, який уважається місцем миру й любові, перетворюється на менеджерський інститут, що має свою місію та план дій на найближчу перспективу. «Родинні стосунки» замінюються на так звані «партнерські стосунки», де майнові відносини й зобов'язання між подружжям будуються на добровільних засадах. «Партнерські стосунки» не мають законодавчого підкріплення, їх існування перебуває постійно під загрозою. Сторона, яка найбільш страждає, – це діти та жінки. Надзвичайно важливо сьогодні замислитися над тим, як зменшити ризики, небезпеки руйнації родини в сучасних викликах глобалізаційних процесів і зберегти інститут сім'ї – майбутнє нашої країни.

Література

1. Антонов А.И. Судьба семьи в России XXI века / А.И. Антонов, С.А. Сорокин. – М. : Грааль, 2000. – 418 с.
2. Бергер П. Социология: Биографический подход / П. Бергер, Б. Бергер // Личностно-ориентированная социология. – М. : Академический проект, 2004. – С. 103–128.
3. Б'юрен Дж. Ван. Міжнародне право в галузі прав дитини / Дж. Ван Б'юрен ; пер. з англ. Г.С. Краснокутський. – О. : АОБАХВА, 2006. – 524 с.
4. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гіденс. – К. : Альтерпрес, 2004. – 100 с.
5. Мироненко В.П. Сімейне право України: [підручник] / В.П. Мироненко. – К. : Правова єдність, 2008. – 477 с.
6. Bauman Z. Collateral damage : social inequalities in a global age / Z. Bauman. – United Kingdom : Polity Press, 2011. – 224 p.
7. Trask B. Globalization and Families / B. Trask. – L. : Dordrecht Heidelberg, 2010. – 220 p.

Анотація

Дорошко І. І. Правові аспекти захисту родини в сучасних викликах глобалізаційних процесів. – Стаття.

Для родинного виховання в сучасному глобалізованому світі принципового значення набувають правові механізми захисту особистості.

У статті розкриваються актуальні питання, що постають у площині родинного виховання під тиском глобалізаційних процесів. Спосіб сучасного сьогодення – постійні зміни. Зміни стосуються політичної, економічної, соціальної сфери. Утрачають якісне значення стосунки, людські спільноти, належність до яких визначається продовженням роду, народженням дитини, а не мимовільним існуванням міжособистісних зв'язків. Трансформація традиційної сім'ї є об'єктивним процесом, який прискорюється внаслідок глобалізаційних процесів.

Науковий світ вивчає дітей і дитинство як об'єкт і продукт діяльності дорослих. Знання про підростаюче покоління завжди були своєрідною проекцією уявлень світу дорослих.

Визначення потреб дитячого світу й важливості забезпечення повноцінного догляду за дітьми є одним із найважливіших етичних, психологічних, педагогічних принципів, відомих як громадянські права. Визнання цінності особистості, захист її гідності є життєво необхідним пріоритетом сьогодення.

Ключові слова: глобалізація, особистість, сім'я, виховання, права дітей, сімейна політика.

Аннотация

Дорошко И. И. Правовые аспекты защиты семьи в современных вызовах глобализационных процессов. – Статья.

Для семейного воспитания в современном глобализованном мире принципиальное значение имеют правовые механизмы защиты личности.

В статье раскрываются актуальные вопросы, возникающие в плоскости семейного воспитания под давлением глобализационных процессов. Способ современного настоящего – постоянные изменения. Изменения касаются политической, экономической, социальной сферы. Качественно меняются отношения, человеческие общности, принадлежность к которым определяется продолжением рода, рождением ребенка, а не произвольным существованием межличностных связей. Трансформация традиционной семьи является объективным процессом, который ускоряется вследствие глобализационных процессов.

Научный мир изучает детей и детство как объект и продукт деятельности взрослых. Знания о подрастающем поколении всегда выступали своеобразной проекцией представлений о мире взрослых.

Определение потребностей детского мира и важность обеспечения полноценного ухода за детьми является одним из важнейших этических, психологических, педагогических принципов, известных как гражданские права. Признание ценности личности, защита ее достоинства является жизненно необходимым приоритетом настоящего.

Ключевые слова: глобализация, личность, семья, воспитание, права детей, семейная политика.

Summary

Dorozhko I. I. Legal aspects of the protection of the family in the contemporary challenges of globalization processes. – Article.

For rodin vihovannya have suchasnyj globalizovanomu sviti printsipovogo values carols pravovi mehanizmi zahist osobistosti.

The article describes the current issues facing the plane family education under the pressure of globalization. Method of modern present – constant changes. Changes related with political, economic, social sphere. Lose qualitative value relations, human community, membership of which is determined to procreation, childbirth, not spontaneous existence of interpersonal relations. Transforming the traditional family is an objective process that is accelerated as a result of globalization.

The scientific world studying children and childhood as an object and product of adults. Knowledge of the younger generation were always kind of projection of ideas in the world of adults.

Identifying the needs of child's world and the importance of providing full care for children is one of the most important ethical, psychological, educational, known as civil rights. Recognition of the value of the individual, the protection of the dignity is vital priority today.

Key words: globalization, personality, family, education, children's rights, family policy.